

„Így most egy működő fekete lyukat hímzek”

Fajgerné Dudás Andrea megemlékezése Szabó Eszter Ágnesről

1. ábra

Fajgerné Dudás Andrea és Szabó Eszter Ágnes árnyékai a Kapisztrán téri almafánál, 2023

Szabó Eszter Ágnessel és Tatai Erzsébettel 2016 tavaszán Budapesten vettünk részt egy gender konferencián, akkor mesélt nekünk Tatai Zsóka a szegedi gender konferenciáról és pályáztunk is előadónak. Kérchy Annának köszönhetjük, akit Drozdik Orsolya révén én már korábbról ismertem, hogy támogatta, mutassuk be művészelméleti kutatásaink eredményét a 2016-os, *Úton: A tér neme, a nemek terei* konferencián. Az első bemutatkozó „előadásom” egy performansz volt, ami annyira sikeres volt, hogy elnyertem vele a legsikeresebb előadásnak járó Wonder Woman közönség-díjat. Szabó Eszter Ágnes is nagyon élvezte a közeget és amikor tehetett, jött hatalmas energiákkal, lendülettel, hogy megossza előre mutató gondolatait. 2016-ban, első alkalommal azonban betegségem miatt én adtam elő Eszter előadását, mely a

2. ábra
Wonder Woman keksz

glamrock és a társadalmi nemek kapcsolatának változásáról szolt. Eszter 2016-ban és 2017-ben a doktori disszertációjához vezető kutatási útjának állomásait mutatta be: a neoavantgárd képzőművészet és az underground popkultúra csomópontjairól, találkozásairól adott elő. Ma már azt kell mondanom, 2022-ben volt velünk utoljára. A NYIM17, *Feminizmus és emlékezet* konferencián adott

elő, ahol doktori disszertációjának a kalóz kultúrával, a kolonializmussal és a posztkolonializmussal egybefonódó aspektusait tárgyaló részét adta elő.

Nekem a legemlékezetesebb, mert közös fellépésünk volt, a 2017-ben tartott „fogadásunk” volt, ahol a szegedi gender konferencia résztvevőit láttuk vendégül és egy-egy Wonder Woman és Superman keksszel kínáltunk meg mindenkit. Az egyik édes a másik sós volt. Én Wonder Woman-es otthonkát, Eszter pedig Szupermenes otthonkát viselt, ami már meglévő, korábbi műtárgya volt. A női-férfi-szuperhős szerepekről beszéltünk, amiket művészeti Praxisunkban is használunk/használtunk.

3. ábra
Superman keksz

Az otthonka kitüntetett szerepéről így beszélt Eszter:

Az otthonka fogalmának vizsgálatával 2016 óta foglalkozom. Több hagyatékból kerültek hozzám otthonkák, amiket a személyes és nyilvános tér közötti eseményhorizontnak tekintek. Kiállításaimon rendszeresen mutatok be otthonkákat, ready made-ként vagy úgy, hogy önarcképet hímezek rájuk. Hímzett önarcképeimmel az otthonka tükörfunkcióját emelem ki, azokat a helyzeteket, amik megkülönböztetnek engem a személyes és nyilvános tereimben, pl.: az arcszörzet kérdését, vagy az idő múlását, az öregedés látványát, amik gyakran nem egyeznek meg az önképeimmel, így konfliktus alakul ki a látvány és a valóság között. Az otthonka egy olyan otthoni munkaruhadarab, ami furcsa módon egy idő után rajta marad a nőkn, és nyilvánossá válik. Képes átlépni az eseményhorizonton.¹

4. ábra

Szabó Eszter Ágnes: Superman-Otthonka, 2016
(*Budapest Blue*, Ferencvárosi Pincegaléria)

¹ „Meg nem valósult művek folyamatban: Eseményhorizontok_ Idődilatació 2/1” – tranzitblog.hu

Nehéz múlt időben beszélnem róla, hiszen az elmúlt tizenkét évben folyamatosan gondolkoztunk és alkottunk együtt. Szabó Eszter Ágnes eddig is a magyar Eat Art diszkurzus megteremtőjének neveztem és még inkább annak tartom ma. Ő volt az első a magyar művészek közül, akinek munkássága a konyhában játszódott és zajlott; a konyha hangjai, ritmusa, zenei attitűdje már az 1990-es években elkezdte érdekelni. 1999-től használta az ételt műalkotás alapanyagaként. 2001-ben a kávé mellé kínált kristálycukor helyett *sütimorzsa*² csomagolt zacskókba. A morzsák a kávé, a fekete lyuk mellett felgyülemlett őrszemetet, csillagport jelképezték. Művészetében a *cukros perec* sütemény önmagában ikonikus műtárgyként jelent meg, amit többször, többféleképpen mutatott be. Egyszer a receptjét énekelte el nekünk, másszor egy nindzsa semmisítette meg a művész kezében.³

Szabó Eszter Ágnes kivételesen újtó és korát meghaladó művész volt. 1996-ban barátaival egy dokumentumvideót készített arról, ahogyan a zenekar (tagjai között Roskó Gábor, Böröcz László és a Quimby zenekar akkori szaxofonosa, Molnár Tamás) szinkronizálta az egyes ételkészítési munkafolyamatokat a *Karfiollevés és a szilvás gombóc* című műben. A művész számára az ételkészítés egy időben és térben összehangolt komplex cselekvéssor, melyben a munkafázisokat össze kell egyeztetni ahhoz, hogy minden főétel és köret egymást követően és egyszerre kerüljön az asztalra. 1998-ban a fogyasztás hangjai is foglalkoztatták Szabót, így született *Audiobüfé* műve. Az asztalokat bemikrofonozta, a szendvicskészítés folyamata így hallhatóvá vált a megnyitó résztvevői számára.⁴ *A koncert próbája az évés* című hangperformanszában háromféle salátát készített ugyancsak bemikrofonozott asztalokon, amit a közönség a művésszel együtt fogyasztott el, épp úgy, mint Alison Knowles *Make a Salad*⁵ performansza esetében.

² *Szerisz kiállítás*, Múcsarnok, 2001-ben, ahol Szabó Eszter Ágnes Miklósvári Andreával dolgozott együtt, duót alkotva. A magát nemzetközi művész-tudóscsoportnak tételező párost a csillagpor és a süti morzsa közötti párhuzam foglalkoztatta, melyre egy új képzőművészeti termék kidolgozását és bevezetését alapozták. „A feketekávé mellett megjelenő süti morzsa az idő lelassított, becsomagolt múlása.” Szabó Eszter Ágnessel folytatott beszélgetés alapján.

³ Szabó Eszter Ágnes személyes közlése.

⁴ Szalipszki Judit, *Avangárd gasztronómiai koncepciók és az Eat Art megjelenési formái Szabó Eszter Ágnes, Fajgerné Dudás Andrea és Mész Miklós munkásságában*, Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék, diploma dolgozat, 2015, Budapest.

⁵ Alison Knowles, *Make a salad*, 1962, Baltimore Museum of Art megnyitó performansza a „Work Ethics” kiállításnak, aminek Helen Molesworth volt a kurátora. A performanszt a 2000-es évek után többször megismételték. További előadásai a performansznak: 2004 október - Wexner Museum; 2008 - Tate Modern; 2012 - High Line, Chelsea, New York. Úgy kezdődött az esemény, hogy egy hegedűsből és egy csellóművészből álló duó Mozartot zenélt, miközben zajlott a salátakészítés. A salátát a művész készítette el, majd a közönség elfogyaszthatta. A saláta összetétele mindig helyspecifikusan változott, viszont Mozart zenéje ugyanaz és meghatározóan fontos maradt, mivel ez adta a ritmust – a rágás folyamata

Eszter volt az első abban is, hogy Magyarországon 2003-ban online képzőművészeti főzőprojektet hozott létre. Az *Online Cooking*⁶ egy-egy ételkészítés fázisfotózását jelentette úgy, hogy maga az akció receptként követhető és reprodukálható volt egyszerre több helyszínen. Mindez akkor készült, amikor még nem volt az interneten videó-streamelési lehetőség. Elmondása szerint egyik projektjét sem tartotta befejezettnek, bármelyik folytatható. Doktori disszertációjában és utolsó éveiben a globalizáció, a kolonializmus, a posztkolonializmus és az eredeti tőkefelhalmozás korának független kulturális jelenségével, a „kalózkodással”⁷ foglalkozott. 2013-tól ennek az életformának az étkezési szokásait kutatta, mint szükségszerűen lemondó, illetve átalakuló életformának a lehetőségét.

Kivételesen disszonáns hatást ért el a *Multimediális Konyhaasztal*⁸ című diplomamunkájával, melyben anyatejet használt. A diplomabizottság férfi tagjaiban feszültséget és ellenállást keltett az anyatejjel elkészített epres turmix.

összefonódott a zenével. Knowles számára fontos volt, hogy a zene végére egyszerre rágják a salátát a résztvevők a zene ütemére.

⁶ Szabó Eszter Ágnes 1999-től 2003-ig food stylist-ként dolgozott Budapest egyik legfelszereltebb fotóstúdiójában. Olyan közel került a digitális fotótechnikához, hogy 2003-ban elindította Magyarország első online képzőművészeti főző projektjét, az Online Cooking-ot. A Hints Institute for Public Art alapítójaként nyilvános művészeti akciókat szerveztek. Londoni meghívást kaptak, de csak egy ember utazhatott a helyszínre, így ki kellett találni egy olyan projektet, ami egyszerre két helyszínen tud működni. Ekkor született az online, élő főzés gondolata, amelyhez az akkori technikai körülmények között mindig külön kellett tárhelyet biztosítani. (A művész személyes közlése.)

⁷ Ennek a kutatásnak egyik darabja a *Punk Konyha3*, a Funzine Kalóz Kiadás harmadik kiadása, aminek kiemelt étele a túlélésre szolgáló Hardtack, vagyis az ős kréker, a túlélőkeksz. A Funzine bemutatója az ISBN könyv+Galériában volt, amelyen Syporca Whandallal, a Funzine társzerkesztőjével előadták a „Fekete, mély vízben” kezdetű kalóz dal feldolgozását, ezzel ismét komplex kulturális környezetet teremtve a receptek világában, a zene, a szöveg és a grafika mátrixában.

⁸ Szabó Eszter Ágnes, *Multimediális Konyhaasztal, az Epres Anyatej turmix és a Testem és Vérem, Cukrosperec és Ürmösbor bakelit lemez* című diplomamunkája. A dj asztalba képernyőt épített, melyen saját főzési videóit játszódtak egyszerre, amikor ő éppen főzött a közönségének, pontosabban turmixot készített. Az asztal része volt egy lemezjátszó, amin a Cukrosperec és Ürmösbor receptjét éneklő önmagával két szöveglapon, amik a „testem és vérem” szekularizált szimbólumai. Mindeközben készítette a vegyes reakciókat kiváltó anyatejes turmixot. A szakrális és szekularizált táplálék, a test és vér magunkhoz vétele a katolikus liturgia szerint. Krisztus testének az ostyában való megsokszorozása egyfajta sokszorosítás. A hívők magukhoz veszik Krisztus testét, Az édes cukrosperec Szabó Eszter Ágnes számára a gyermekkor szimbólumává vált. A cukrosperec klasszikus esküvői desszert, mely a menyasszonyt jelképezi, általában a mellé kínált ürmösbor a vőlegényt, vagyis a férfi attribútumokat jelöli.

Szándékosan emelte be az anyatejet, mint abjectet, mely kellemetlen és undort kelt, mint Cixous szerint a női írás.⁹

5. ábra

Szabó Eszter Ágnes: *Multimediális Konyhaasztal, az Epres Anyatej turmix és a Testem és Vérem, Cukrosperec és Ürmösbor bakelit lemez* című diploma munkája

A tartósítás meghatározó gondolati eleme Szabó Eszter Ágnes művészetének az 1990-es évektől. Ennek későbbi állomása a 2013 óta minden ősszel az Eszterrel közösen megrendezett *Common Jam* happening és kiállításunk, ami Eszter *Traffic Jam*¹⁰ című akciójából inspirálódott.

⁹ Hélène Cixous, „A medúza nevetése.” Kádár Krisztina fordítása. In *Testes Könyv II.*, Ictus és JATE, Szeged, 1997, 367.

¹⁰ 1999-ben a *Traffic Dzssem* akció keretében Szabó Eszter Ágnes lekvárokat cserélt műtárgyakra. 1999 őszét „plein air tevékenységet” (gyűjtögetést) követően a gyümölcsök befőzésével töltötte; tradicionális módon, cserépkorsókba tette el a lekvárokat, dzsemeket és szószokat. „Minden művésznek igénye az, hogy munkáját nyilvánosság elé tárja. Felmerült ez a kérdés a dzsemek esetében is. Milyen értéket képviselnek a dzsemek a művészeti életben? Milyen módon lehet kiállítani ezeket az önmagukban tárolt csendéleteket (a korsó, mint szereplő, tartalmazza a gyümölcsöket). Amíg erre választ kapok, addig is műalkotásként kezelem őket” – írta a projektleírásban. Végül két sikeres tranzakcióról tudunk, mindkettőt falvédő formájában kihímezte a művész; első alkalommal, 1999-ben Roskó Gábor rajza és egy

6. ábra

Szabó Eszter Ágnes *Common Jam*, 2B Galéria, 2017

A *Common Jam* happeningnek kiindulópontja az *Éva* című festményem volt, amit a *Háj'm Grácia* (2013) című kiállításomra festettem, s aminek témája a háj és a hájas test volt. Ezen az önarcképen Évaként ábrázoltam magam, aki kövér, hájas testtel élt a Paradicsomban, az Édenkertben, és áll a leszakított almák, a tiltott gyümölcsök között. Ez a festmény indított el egy asszociációs folyamatot. Az Édenkertre, a Paradicsomra gondoltam, melyről a *Zöld*

csupor rumos-fahéjas szilva (karamell) dzsem, valamint egy üveg őszibarackos chiliszósz cserélt gazdát, második alkalommal, 2002-ben Hecker Péterrel állapodtak meg a cserében. A *Traffic Jam* „plain air” alkotói folyamat, amelyben a művész saját maga szedi a gyümölcsöt a természetben, tartósítja és továbbadja, cseréli vagy eladja műtárgyként. 2000-ben Szabó Eszter Ágnes felajánlott a Tilos Rádió javára egy 1999. aug 11-én, a napfogyatkozás alatt eltett feketeszeder-dzsemet, amely 25.000 forintért kelt el az árverésen.

Paradicsom lekvárom jutott eszembe, ami a feminizmust idézi meg és Szabó Eszter Ágnes *Traffic Jam* projektjét gondolja újra.

A *Hájm Grácia* kiállításom egyik eseményeként egy almaszedő akciót hoztunk létre Eszterrel. A leszedett termést a galéria terébe vittük és tartósítottuk (Rirkrit Tiravanija eseményeire reflektáltunk azzal, hogy szituációt teremtve a galériát konyhaként is használtuk). A dzsemeket műtárgyként állítottuk ki, mint ahogyan 1999-ben, majd 2010-ben Stuttgartban Eszter tette. Mivel a Gráciákat ábrázoló festményeimen almák voltak és a Bibliában is almát vesz le a fáról Éva, így evidens volt, hogy ezt az ikonikus képet, mozzanatot elevenítjük meg akcióinkkal a kortárs művészetben. Ettől kezdve minden évben kiválasztottunk egy közterületen álló almafát Budapesten (minden évben másikat, amely gesztussal a város almafa-térképét is rajzoltuk), megszedtük, majd a termést a galériába vittük, ahol megpucoltuk és befőztük, tartósítottuk és dunsztba tettük. Általában a következő évi kiállítás megnyitóján vettük csak ki a dunsztból az eltett lekvárokat, és a galériában Eszter a témához kapcsolódó műalkotásokat állított ki, én pedig az előző évi almaszedés dokumentációjául szolgáló festményeket. A dzsem maga a műtárgy és az almaszedéshez, befőzéshez kapcsolódó valamennyi cselekvés is alkotói folyamatnak minősül. A dunsztból kivett „Common Jameket” egy közösségi polcra helyeztük, mint más műtárgyra vagy házilag készített, eltett ételekre cserélhető alkotást. Így minden dzsem egy-egy történetet, emlékezetet hordoz – mostantól időtlenül. A happening-sorozat barátságunk emlékezte.

7. ábra

Szabó Eszter Ágnes alkotás közben, 2022

Az ezredforduló után nem volt újkeletű dolog a kortárs művészetben a gerillakertészkedés, a közterületen lévő fák, bokrok, haszonnövények feltérképezése, ültetése, majd a leszüretelt termésből elfogyasztható luxuscikk készítése. A közösségi kertészkedés, világunk élhetőbbé tétele, a szegénység felszámolása, a kapitalizmusellenes cserekereskedelem, a túltermelés fölöslegének újrahasznosítása, vagy a túlélés, mind bevett művészeti stratégiák voltak, amelyekkel műveiben érvényesítve Szabó mindig megelőzte korát.

Évről-évre művészként pillanatnyi mikroközösségek létrejöttét indukáltuk a mű létrehozása közben. Így

állandóan változó közösség alakult, míg a rendszeresen visszajáró résztvevőkkel sikerült hosszú távú kapcsolatot kialakítani, integrálni őket a művész alkotói szerepébe. A közösség kohézióját az együtt átélt és megélt idő, élmény és tapasztalat adta. Eszter meg is fogalmazta a dzsem-időhöz való viszonyát, amit a csendélettel állított párhuzamba:

Az idő benne van a dzsemekben, hiszen a dunszt az mindig áll, és várunk, hogy kihűljön. Az is idő kérdése, hogy minden évben ismétlődik a gyümölcszedés periodikusan. Eltenni valamit télire, azaz az idő késleltetése, a romlás megállítása. Az én eredeti koncepciómban (Traffic Jam 1999) nagyon erősen jelenik meg az idő, mert a tartósítás arról szól. A kiindulási pontom a Vanitas csendéletek voltak, ahol a hiábavalóságot a rohadó gyümölcsök jelképezik. Én a dzsemjeimre csendéletekként tekintettem, az idő megállítására, ami angolul 'still life', vagyis álló idő. A megállított idő, a »still life«, mellyel hiába állítod meg a romlást, az idő attól még halad. Ez az emberekkel is így van, ezért hímeztem magam az otthonkákra.”¹¹

„...az idő attól még halad.” Ez a haladás az, amit most nehéz elfogadni, miközben próbáljuk feldolgozni, hogy Szabó Eszter Ágnes, az „úrkutató háziasszony” eltűnt egy fekete lyukban Falvédőin, festett porcelán tárgyain, otthonkáin tekint vissza ránk szüntelen. Eszter az eat arttól a sőtímorzsán át eljutott a fekete lyuk működéséhez, a téridő hímzéséig. Ez utóbbi ígéretével, az ő gondolataival búcsúzom tőle:

Ha egy úrhajós bejut a fekete lyukba, akkor az idő olyan végtelenre nyúlik (időtágulás), hogy az úrhajós visszafelé soha nem éri el az eseményhorizontot. Tehát hiába közelít végtelenül, és a távoli megfigyelő számára úgy tűnik, hogy mindjárt eléri, valójában mindig végtelenül távol lesz, soha nem jut ki a fekete lyukból. Ehhez lásd az “úrkutató háziasszony” korábbi írását a tranzitblogon 2009-ből: [Az ember is úrlény – tranzitblog.hu](http://www.tranzitblog.hu). Ismerős lehet a végtelen várakozás, az elérhetőnek tűnő, mégis elérhetetlen célok kitűzése, ami érdekessé teszi a fekete lyukakat arra, hogy működésüket modellezzük, és a hétköznapjainkra vonatkoztassuk. Számomra a művészet is a végtelen közelítés dimenziójában zajlik. Jelenleg egy falvédőt hímzek, amely egy önéletrajzi ihletésű trilogia utolsó darabja. A falvédőkön szokásos felirat, amely a háziasszonyoknak intelméül szolgál, az én falvédőmön egy haiku, amely így hangzik:

“Hiába halad

Pillanat a jövőben

¹¹ Szabó Eszter Ágnes, Common Jam gondolatai, 2017

Elérhetetlen.”

Talán soha nem vagyunk olyan távol a céltől, mint egy késznek gondolt mű esetében. A készülő falvédő szövegével, amely a kiállítás statementje is, visszatértem egyik 20 évvel ezelőtti témámhoz, a Sütimorzzához is. *A Sütimorzsa, Nem titok!* című projektben a sütimorzsát – a feketekeké mellett – a fekete lyukak körül felhalmozódott csillagporhoz hasonlítottuk Miklósvári Andrea grafikussal. Azokat a tudósokat személyesítettük meg, akik a fekete lyukak működését tanulmányozzák otthoni körülmények között, DIY. Arra biztattunk mindenkit, hogy létezését nyugodtan tekintse kozmikus analógiaként. A fekete lyukak működésének elve nagyon hasonló a földi eseményekhez, így most egy működő fekete lyukat hímzek, amelyben elmerülve megpróbálok elérni az eseményhorizontot, ugyan hiába, mert a végtelen közelítéssel sem érek célba soha. A csillagpor és az űrszemét meghímzése meditatív és lassú folyamat, ami kifejezetten alkalmasnak látszott arra, hogy a lelassuló világban valami furcsán maradandót alkossak, aminek a fonákja még sokatmondóbb, mint a színe. Önirónia, vagy jóslat? Mi a cél és mi a siker? ¹²

8. ábra

Szabó Eszter Ágnes a Kapisztrán téri almafánál, 2022

¹² „Meg nem valósult művek folyamatban: Eseményhorizontok_ Idődilatació 2/1” – tranzitblog.hu